

ke verhoudingen, met zelfbeschikking en verzet. Het vertrekt van de concrete realiteit waarin mensen leven en hun bestaan opbouwen, en niet van een abstracte categorie zoals het soevereine 'individu'. Daartegenover wordt in het begrip 'volk' de ander noodzakelijkerwijs mee-verondersteld.

Le Concept du Peuple is verplichte lectuur voor al wie normatief begaan is met het zoeken naar oplossingen voor zo diverse problemen als het Palestijnse vraagstuk, de onafhankelijkheidsstrijd der Sahrouis, het opkomende nationalisme in de Sovjet Unie of ... het toenemende etno-centrisme, het regionalisme en de botsing van culturen in West Europa. Het boek levert een historische én juridische dimensie aan vraagstukken die al te sterk in de sfeer van het emotionele pro of contra blijven steken en aldus een oplossing op basis van een reëel historisch-contextueel draagvlak grondig in de weg staan. Alleen al het gegeven dat de auteurs het begrip 'volk' uitdrukkelijk als een *prescriptieve* en niet louter als een *descriptieve* notie naar voor schuiven in het perspectief van een bevrijdende identiteit, kan ook aan discussies over het Vlaamse volk dimensies verstrekken die verrijkend kunnen werken.

Koen RAES

* * *

FILOSOFISCHE HULDE

M.C. Doeser en J.H. Kraay (ed.), *Facts and Values. Philosophical Reflections from Western and Non-Western Perspectives*. Dordrecht. Martinus Nijhoff, 1986, Hfl. 120,-, IV + 216 blz., ISBN 90 247 3384 7

Huldeboeken bevatten vaak interessante teksten. Ze worden samengesteld naar aanleiding van een afscheid aan de universiteit of hogeschool, een verjaardag of van een overlijden. Vrienden en bekenden, collega's van de gehuldigde, bieden op uitnodiging een tekst aan. Soms gebeurt het dat de gehuldigde, als hij daartoe de gelegenheid krijgt, op de teksten reageert, zodat er een interessante discussie kan ontstaan. In het wijsgerig vakgebied wordt de uitgave van een huldeboek of *Festschrift* een stilaan goed onderhouden gewoonte. In zo'n boeken vindt men dan niet zelden aardige bijdragen. De medewerkers verlaten soms het al te academische kader om op een andere, eventueel lossere manier gestalte te geven aan een thema dat de gehuldigde weet te appreciëren. In zo'n essays kan men zich uitleven. Daarenboven bevatten deze bijdragen door hun gevatte stijl verhoudingsgewijs veel meer dan wat de auteurs in een boek zouden kunnen vertellen.

Facts and Values is een internationaal huldeboek voor Cornelis Anthonie van Peursen, de Nederlandse hoogleraar die enkele boeiende boeken heeft geschreven, onder andere *Strategie van de cultuur* (Amsterdam, Elsevier, 1970), en die op het Nederlandse wijsgerige toneel een niet te onderschatten rol heeft gespeeld. Zijn werk wordt ook internationaal gewaardeerd, vandaar dat naast zijn binnenlands huldeboek, *Ontwikkeling, rationaliteit en cultuur* (Kampen, Kok, Agora, verzorgd door F. Schipper), nu ook een internationale versie is verschenen, met bijdragen uit Oost en West. De Oosterse auteurs kennen bij ons wel niet de vermaardheid als de Westerse, zoals J.R. Lucas, G.H. von Wright, Hermann Lübkke, Emmanuel Levinas, Paul Ricoeur of Walter Biemel.

Het internationale perspectief is wel boeiend, zeker wanneer het de bepaling van de waarden betreft. Van Peursen die, zonder zich aan het relativisme te bezondigen, steeds de relativiteit van de waarden heeft onderkend, wordt hier door het meervoudig perspectief in het wijsgerig denken uitstekend gediend. Wij hebben hier inderdaad geen zicht op de niet-Westerse wijzen van reflectie, zodat ons perspectief wel eens al te eng dreigt te worden. Zo krijgt de lezer naast Biemels kunstfilosofische beschouwing, ook een Japanse 'approach': Tomonobu Imamichi heeft het comparatief over 'Mimesis' en 'Expressie'. Verder krijgt de lezer een confrontatie met een neo-confucianistische (Bong-Ho Son), islamitische (Hassan Hanafi), Senegalese (Alasane Ndaw), vedantische (Margaret Chatterjee), hindoeïstische (Bithika Mukerji) en een Indonesische benadering van de notie waarde. De geïnteresseerde kan hier de verschillende teksten naast elkaar leggen en zich afvragen wat nog van de universaliteit van het waardebewustzijn overblijft. In ieder geval toch dit: *dát* er, ondanks de uiteenlopende culturen, een waardebesef bestaat. Of nog sterker uitgedrukt: de culturele gestaltevorming bevestigt juist dat er een (gedifferentieerd) waardebesef werkzaam is, en precies dit maakt de, weliswaar soms moeizame, dialoog mogelijk.

Een dialoog binnen het continentale denken suggereert Emmanuel Levinas in zijn bijdrage over de fenomenologie en het niet-theoretische, waarin hij met zijn wijsgerige leraar, Edmund Husserl, in discussie treedt. Na een korte toelichting over de fundamentele gegevens van de husserliaanse fenomenologie, over de intentionaliteit, over de constitutie en het primaat van het theoretische, vraagt Levinas zich af of men niet vóór alles rekening met het a priori van de subjectiviteit moet houden. Eigenlijk geeft Husserl zelf in zijn *Ideen II* 'hints' voor een doorbreken van het zuiver theoretische wanneer deze een fenomenologie van de bezieling van de gebruiksvoorwerpen geeft. Maar ook hier stelt Levinas zich de vraag of de constitutie van de 'bezielde' gebruiksobjecten niet het ethische a priori van de andere vooronderstelt. Deze bijdrage van Levinas (blz. 109-119), waarvan de Engelse vertaling uit het Frans niet altijd zo helder is (ik zou met Alphonso Lingis 'le visage de l'Autre' eerder als 'the face of Another' vertalen en niet door 'the visage of the other person', zoals Kraay en Scholten doen - dit onder voorbehoud, want ik beschik niet over de oorspronkelijke tekst), is een voorbeeld van wijsgerige reflectie die uit de kritische lectuur van een (andere) tekst is ontstaan. Uiteraard vooronderstelt deze inter-textualiteit de uitdagende aanwezigheid van de andere, die hier Levinas' leermeester Husserl is.

De bijdrage van Paul Ricoeur, 'Life; A Story in Search of a Narrator', vertoont een gelijkenis met deze van Levinas. De beide auteurs hebben een bekend omvangrijk oeuvre; men kan nog nauwelijks verwachten dat ze iets nieuws vertellen. Het interessante bestaat er nu in te zien hoe ze een vertrouwde problematiek in een eenvoudig essay nogmaals anders formuleren. Dit is eigenlijk wel passend voor wat Ricoeur nu de jongste tijd sterk bezig houdt: immers ook problemen worden verteld, en men vertelt ze bijgevolg aan zichzelf. Als men stelt dat de mens met verhalen leeft, dan moet men met de kritische opmerking dat een leven geleefd wordt en een verhaal verteld afrekenen - precies dit doet Ricoeur in zijn essay (blz. 121-132). Zijn uitgangspunt is de *Poëtica* van Aristoteles om iets over het verhaal te vertellen, maar in Augustinus' *Confessiones* vindt hij inspiratie om iets over de beleving te zeggen die we kennen door de tijdservaring, ook aanwezig in de verhalen van het verleden als de actuele vertelling van een herinnering aan een voorbijge geschiedenis. In het nu vertellen we eigenlijk onze eigen geschiedenis en daarbij maken we van verhalen van anderen ge-

bruik, zodat we uiteindelijk de vertellers van ons leven zijn, zonder er de auteurs van te zijn. In welke mate nu Ricoeurs bijdrage met 'Facts and Values' te maken heeft, is niet zo duidelijk, tenzij de ongetwijfeld te deduceren gedachte dat waardebelevingen en gebeurtenissen in ons bestaan slechts verhalend een rol spelen.

De ontologische implicatie van het vertellen komt aan bod in het korte essay van de kunstfilosoof Walter Biemel, 'Art and Philosophy' (blz. 133-137). In een zekere zin kan men stellen dat de kunst een taal is die men duidelijk van de conceptuele of discursieve taal moet onderscheiden; deze taal staat, om het met Heidegger te zeggen - de wijsgeer waarop Biemel hier een beroep doet - veel te dicht bij het rekenende denken. Daartegenover staat de kunst wachtend in de openheid van het Zijn en staat zij ex-tatisch uit in het licht van de Waarheid. Precies door de openheid, waarvoor de kunst ons steeds uitnodigt, bestaat de waarde van de kunst erin waakzaam voor het andere en het nieuwe te zijn. De wijsgeer die zich met de kunst in-laait, 'denkt' met de kunst mee en is bijgevolg, samen met de kunstenaar, de wachtende herder in deze openheid. Voor de kunstfilosofie, die zich door de heideggeriaanse fenomenologische hermeneutiek heeft laten inspireren, blijft natuurlijk nog de interpretatieve taak de vorm van het uitstaan in het Zijn denkend te verhelderen.

De samenstellers van de bundel hebben er goed aan gedaan ook een bijdrage op te nemen die op het scepticisme ingaat. Het essay van J.R. Lucas, 'Dubious Doubts' maakt korte metten met allerlei scepticistische standpunten, die, als men ze nuchter in hun sociale context bekijkt, eerder steriele spelletjes van academici zijn, omdat ze niets anders te vertellen hebben, en dus geen echte wijsgerige overwegingen maken: "sommige sceptische filosofen doen heroïsch door aan de inductieve redenering, aan de uitspraken over materiële objecten of aan het verstand van een ander te twijfelen; ze zijn dan veel kwetsbaarder in de weerleggingen of belachelijk" (blz. 28). Lucas beschouwt het scepticisme als een vorm van slecht redeneren en denken. Het getuigt inderdaad van weinig wijsgerig inzicht zich aan de schrijftafel over te leveren aan het 'gedoe' van het metafysisch universeel scepticisme. Daar is het denken niet mee gebaat, zelfs als men volhoudt dat de sceptische redenering *een* mogelijkheid is.

Jacques DE VISSCHER

* * *